

українське суспільство навколо вождів «передової комуністичної ідеології та соціалістичної практики».

Подкур Р.Ю.

Діяльність УНКВД Вінницької області під час «великого терору» 1937–1938 рр.

Незалежність України, утверджена після розпаду радянської імперії на початку 1990-х рр., спричинила трансформацію свідомості у політичної та інтелектуальної еліти, населення, поставила на порядок денний проблему самоідентифікації. Базовим елементом процесу стала ліквідація ідеологічних обмежень в історичних дослідженнях.

Національна історична наука мала на меті довести власну самостійність і спроможність проводити наукові розробки, які не обмежувалися прокрустовим ложем класової ідеології. В радянський період історія України інтерпретувалася як регіональний варіант російської історії, де головною темою було вивчення «віковічних прагнень українців до дружби з великим російським народом». Всі події і постаті української історії, що не вкладалися у подану схему, підлягали нещадному осудженню. Так, довгі роки замовчування проблеми створення та функціонування системи політичного контролю за громадянами СРСР, переслідування інакомислячих. Це призвели до надзвичайної актуалізації, а згодом і політизації цієї наукової проблеми. Дослідження політичних репресій/переслідувань стало однією із соціально значущих проблем.

Сталінські репресії та голодомор 1930-х були чи головним козирем у політичній боротьбі між націонал-демократами та прихильниками Комуністичної партії за симпатії виборців на початку 1990-х рр. Логічним завершенням боротьби стало прийняття Верховною Радою України 17 квітня 1991 р. Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». В преамбулі Закону наголошувалося, що частина осіб, постраждалих від необґрунтованих політичних репресій 1930-х – початку

1950-х рр. законодавчими та нормативними актами СРСР уже поновлена в правах. Але Верховна Рада розширила історичні межі дії політичних репресій — реабілітація мала охоплювати увесь період після 1917 р. до моменту набрання чинності цього Закону.

Політична боротьба між націонал-демократами та прихильниками комуністичної ідеї у незалежній Україні сприяло розгортанню досліджень політичних репресій. Особливу зацікавленість виявила українська націонал-демократична еліта. Вони сподівалися, що широке оприлюднення фактів причетності членів Комуністичної партії до масових злочинів проти населення України (голодомор, політичні репресії тощо) спричинить масову обструкцію комуністичним лідерам. В такому випадку партійна номенклатура під керівництвом Л. Кравчука буде неспроможна протистояти громадській думці. В цій ситуації колишні партійні функціонери не зможуть зайняти керівні посади у місцевих державних адміністраціях. Водночас існували великі сподівання на незначне представництво членів КП України і у Верховній Раді 1-го (1990–1994 рр.) та 2-го (1994–1998 рр.) скликання¹. Однак, комуністи в Верховній Раді 1-го скликання мали більшість («Група 239»), а у 2-му ліві сили (КПУ — 90, СелПУ — 52 та СПУ — 30 мандатів) контролювали третину голосів у парламенті. Таким чином, комуністи та їх прибічники мали вплив на суспільно-політичні процеси в Україні початку 1990-х рр.²

Однак, ігнорувати громадську думку щодо політичних репресій радянської доби комуністичні лідери не змогли. Тим паче, «командно-адміністративні методи» та «сталінізм» були визнані та засуджені як М. Горбачовим, так і В. Щербицьким ще

¹ Литвин В. Україна: політика, політики, власть. – К.: Альтернативы, 1997. – С.216–217.

² Існує версія, що партійна номенклатура під керівництвом Л. Кравчука мала певні домовленості з націонал-демократами: ми забороняємо комуністичну партію як злочинну організацію, в якості компенсації колишні партійні керівники отримували адміністративні посади у незалежній Україні. Див.: Литвин В. Україна: політика, політики, власть. – С. 216–217.

1987 р.³ Одразу вищі посадові особи, колишні та дійсні члени КПУ почали розповідати і засуджувати політичні злочини партії. Зокрема, Л. Кравчук в інтерв'ю з великим бажанням коментував і засуджував колективізацію, голодомор, політичні репресії тощо⁴.

Тому не дивно, що одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень на початку 1990-х рр. в українській історіографії стала проблема «...створення та функціонування тоталітарної системи в Україні». Науковий доробок даної теми можна звести до наступних проблем — впровадження сталінської моделі соціалізму в Україні, політичні репресії як засіб управління суспільством та радянські спецслужби як один із дієвих інструментів побудови радянського суспільства.

В контексті процесу політичних домовленостей розпочалася Державна програма «Реабілітовані історією», ініційована Інститутом історії України НАН України, Службою безпеки України, Українським культурно-просвітницьким товариством «Меморіал» ім. В. Стуса. В постанові Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 р. зазначалося, що «...в умовах національного і культурного відродження України, розбудови її державності виняткового значення набувають питання глибокого і всебічного вивчення національної історії, особливо тих її сторінок, які протягом тривалого часу не виправдано замовчувалися».

Науково-дослідницька програма «Реабілітовані історією» передбачала вивчення регіональних особливостей політичних репресій радянської доби.

³ Див.: Реабилитация: Политические процессы 30–50-х годов. – М.: 1991. – С. 15.; Доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова на спільному урочистому засіданні ЦК КПРС, Верховної ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченому 70-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, 2 листопада 1987 року // Комуніст України. – № 12. – 1987; Доповідь члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького на урочистому засіданні ЦК КПУ і Верховної Ради УРСР, присвяч. 70-річчю Великої жовтневої соціалістичної революції, 5 листопада 1987 року // Комуніст України. – № 12. – 1987.

⁴ Ответы Президента Украины на вопросы газеты «Московские новости». – 1993. – 4 апреля; «...Идти по центру, как сказал Солженицын, это самое трудное, но самое благородное дело» // Киевские ведомости. – 1993. – 20 мая.

В статті досліджується діяльність УНКВД Вінницької області під час «великого терору» 1937–1938 рр.

Вінницька область була створена в лютому 1932 р. і включала в себе територію сучасної Вінницької, Хмельницької, південних районів Житомирської та 3 районів Черкаської областей. Тоді до її складу входив 71 район. Область налічувала біля 3,5 млн. населення, 89 % якого складали українці.

Поділля, на думку керівників органів державної безпеки України, по «контрреволюційній засміченості» займало одне з перших місць в Україні. Головними факторами виникнення такої ситуації вони вважали відсутність пролетарських осередків, сусідство з «капіталістичними країнами, які завжди мали колонізаторські та інтервенціоністські тенденції». В першу чергу, йдеться про Польщу та Румунію. Зокрема, чекісти вважали, що Польща «в перші роки революції створювала умови для розвитку української контрреволюції і впровадження в куркульське середовище ідеї української дрібнобуржуазної державності». Основними провідниками цієї ідеї стали члени українських «небільшовицьких» партій (меншовики, укапісти, українські есери, повітові осередки яких активно діяли на Поділлі).

Посиленню державницького спрямування подільського селянства сприяло перебування у Вінниці та Кам'янці-Подільському Уряду УНР. Частина селянства добровільно чи по мобілізації перебувала в армії УНР та ЗУНР. Урядові установи УНР залучали до роботи місцеву інтелігенцію, функціонували місцеві органи влади, чисельні громадські, культурно-освітні та кооперативні товариства, які теж були осередками формування українського «незалежницького» стереотипу.

Начальник Вінницького обласного відділу ГПУ В. Лєвоцький у доповідній записці секретарю Вінницького обкому М. Алексеєву від 7 березня 1932 р. прямо зазначав, що ці фактори сприяли «глибокому контрреволюційному укоріненню, а також залишили багато прихильників і по сьогодні»⁵.

Доказом цього В. Лєвоцький вважав масовий «політичний бандитизм», який був поширений на території Правобережної

⁵ Державний архів Вінницької області (далі — ДАВО). – Ф.П-136, оп. 3, спр. 8. – Арк. 29.

України до 1924 р. В районах Поділля діяли загони отаманів Лихо, Шепеля, Волинця, Гальчевського, Чалого, Заболотного⁶.

Ще на початку 1920-х рр. чекісти аналізувати склад повстанських формувань та їх регіональну специфіку. Так, в аналітичній записці «Як організуються і надихаються банди (З історії українського бандитизму)» від 20 квітня 1922 р., підготовленій органами ДПУ УСРР для Секретно-інформаційного відділу Раднаркому України говорилося, що повстанські загони («політичні банди») складаються з таких основних елементів: *перше*, особи, які сприйняли радянську владу, але згодом зневірилися в її кінцевих цілях; *друге*, особи, що постраждали від представників радянської влади на місцях; *третє*, особи, що різним чином співробітничали з державними, громадськими, військовими організаціями УНР та Української держави; *четверте*, особи, що в різний час служили в білих арміях і при відсутності можливості об'єднатися зі своїми однодумцями, пішли на співробітництво з українським повстанським рухом; *п'яте*, дезертири з різних за спрямуванням військових частин, які не бажали відриватися від рідної домівки. В складі повстанських загонів був, звичайно, наявний і кримінальний елемент. Однак, як відзначалося в аналітичній записці, він відігравав далеко не першорядну роль⁷.

Наявні аналітичні матеріали місцевих органів ВУЧК–ГПУ засвідчують, що орієнтація повстанських загонів залежала від специфіки регіонів. Наприклад, на Поділлі, Волині, де особливо сильним був вплив УНР, в складі повстанських загонів, переважали національно-свідомі сили, які прагнули налагодити контакти із зарубіжними українськими центрами, були готові до рішучої боротьби за відновлення Української Народної Республіки⁸. На півдні України налічувалось чимало повстанських загонів, які не мали чіткої національної орієнтації⁹.

⁶ ДАВО. – Ф. П-136, оп. 3, спр. 8. – Арк. 30.

⁷ ДАВО. – Ф. П-1, оп. 1, спр. 221. – Арк. 45–46.

⁸ Архів УСБУ в Хмельницькій області. – Спр. П-26116.

⁹ ВУНК в 1921 р. // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1995. – № 1/2. – С. 69–85.

Таким чином, виходячи з логіки керівництва органів ГПУ, на Поділлі на початок 1930-х рр. було чимало потенційних противників радянської влади. Але чи були вони дійсно противниками більшовизму і при яких умовах населення спромоглося б на організований супротив?

За оцінками дослідників в Україні масова колективізація та депортація так званих «куркулів» на початку 1930-х рр. спричинила саме стихійні виступи¹⁰. Виявлені та опубліковані архівні документи не підтверджують існування організованого начала у виступах селян. Подекуди селянські бунти переросли у збройні сутички, які придушувалися загонами військ ГПУ на чолі з головою ГПУ України В. Балицьким. Іноді селяни намагалися самоорганізуватися. Зокрема, фіксувалися факти будівництва окопів між селами, створюючи таким чином своєрідну лінію фронту¹¹. Участь у виступах священників, авторитетних селян, колишніх членів «непролетарських» партій чекісти кваліфікували як «організацію контрреволюційного виступу селян проти радянської влади».

Хоча в 1930–1931 рр. органами ГПУ була проведена «чистка» прикордонної смуги та масова депортація «куркулів» з Поділля, начальник Вінницького облвідділу ГПУ В. Лєвоцький у 1932 р. був абсолютно впевнений у широкомасштабному організованому спротиві населення області радянській владі. У згаданій доповідній записці він наводить численні приклади існування міфічних контрреволюційних організацій, зокрема, «Подільська філія українського національного центру», осередків «церковників», численних повстанських угруповань практично в кожному районі області¹². Стихійні виступи селянства у 1930 р. кваліфікувалися ним як організований збройний спротив проти радянської влади. Особливо він підкреслював «контрреволюційну активність по лінії повстанства»¹³.

¹⁰ Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997 та ін.

¹¹ Докладніше див.: Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997.

¹² ДАВО. – Ф.П -136, оп. 3, спр. 8. – Арк. 29–48.

¹³ Там само. – Арк. 29.

Така політична характеристика зумовила і ставлення вищого партійно-державного керівництва СРСР до України як «петлюрівської» та «повстанської» території. Сталін в листі до Л. Кагановича від 11 вересня 1932 р. писав: «Справи на Україні погані. [...] Погано за лінією ГПУ. Реденсу (тоді голова ГПУ України. — *Авт.*) не до снаги керувати боротьбою з контрреволюцією у такій великій та своєрідній республіці як Україна. Якщо не візьмемося за виправлення становища на Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не дримає, і його агентура на Україні набагато сильніша, ніж гадає Реденс чи Косіор. Майте також на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) перебуває не мало гнилих елементів, свідомих і позасвідомих петлюрівців, нарешті — безпосередніх агентів Пілсудського. Як тільки справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт всередині (та за межами) партії, проти партії. Найгірше це те, що українська верхівка не бачить цих небезпек»¹⁴.

Тому не звертаючи уваги на масове голодування населення, на Поділлі тільки за листопад–грудень 1932 р. ГПУ «ліквідувало» 121 «контрреволюційну групу» в складі 548 осіб, з яких 75 — були кваліфіковані як «петлюрівці», а 61 — «колишні бандити»¹⁵.

Всього в умовах голоду середини 1930-х рр. в Україні органи держбезпеки заарештували у 1932 р. 74849 осіб, а в 1933 р. — 124463 особи¹⁶. Якщо до цього додати масові арешти та депортації 1930–1931 рр., цілком логічною стала теза професора Ю. Шаповала, що для України «великий терор 1937-й р.» розпочався саме на початку 1930-х рр.¹⁷

¹⁴ Див.: Васильєв В. Ціна голодного хліба // Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 р. / За ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала. — К.: Генеза, 2001. — С.30–31.

¹⁵ ДАВО. — Ф.П-136, оп. 1, спр. 371. — Арк. 15.

¹⁶ Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. — Донецьк, 2003. — С. 119.

¹⁷ Шаповал Ю. В очікуванні Нюрнбергу // Критика. — Березень. — 1998.

Голодомор, на думку вищого партійно-державного керівництва СРСР, був спровокований «новою тактикою класового ворога, який змінив своє обличчя» і «послабленням класової пильності партійних і радянських організацій». Місцеві партійно-державні органи Вінницької області критикувалися за те, що за 1933–1934 рр. «при величезній засміченості колгоспів класово-ворожим елементом» з них було «вичищено» «лише» 4 тис. чол.¹⁸

Другий пік «великого терору» в Україні розпочався з репресій в управлінських структурах у другій половині 1936 р. Стосувалося це і Вінницької області, в якій з кінця 1936 р. по травень 1937 р. органами НКВД було заарештовано 600 осіб, яких обвинувачували в «контрреволюційній» та «антирадянській» діяльності. Співробітники Вінницького УНКВД змусили їх дати свідчення проти обласного керівництва.

У серпні 1937 р. на пленумі ЦК КП(б)У піддали нищівній критиці першого секретаря Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявського, якого звинуватили в оточенні себе ворогами народу. С. Косіор 16–17 серпня 1937 р. повторив ці звинувачення на пленумі Вінницького обкому партії і заявив, що 16 чоловік зі складу обкому заарештовані й виключені з партії. А 1 вересня 1937 р. був заарештований і сам В. Чернявський.

Обвинувачення у його адресу логічно вписувалися і відповідали процесам, що відбувались у СРСР. Стверджувалось, що разом з секретарем ЦК КП(б)У М. Хатаєвичем, В. Чернявський створив організацію «правих» (термін, який з'явився в 1928 р. під час внутріпартійної боротьби Сталіна з «групою М. Бухаріна»), які ставили за мету ліквідацію колгоспного ладу, займалися «шкідництвом» у сільському господарстві й хотіли за допомогою насильства повалити радянське керівництво на чолі зі Сталіним. Через О. Триліського В. Чернявський начебто був зв'язаний з «боротьбистами» на чолі з П. Любченком, які прагнули реставрувати буржуазні порядки в Україні, «відірвати» її від СРСР і створити самостійну державу. Задля цього П. Любченко підтримував контакти з Й. Якіром, а О. Три-

¹⁸ ДАВО. – Ф. П-136, оп. 7, спр. 4. – Арк. 34.

ліський — з командирами армійських корпусів, що знаходилися на території Вінницької області. Доля керівників Вінниччини була вирішена: у кінці 1937 р. В. Чернявський і О. Триліський були розстріляні¹⁹.

В черговий раз розвій «великого терору» в СРСР стимулювало рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 2 липня 1937 р. «Про антирадянські елементи». У надісланій секретарям обкомів, крайкомів, ЦК республіканських компартій телеграмі пропонувалося «...узяти на облік усіх куркулів, що повернулись на батьківщину, і карних злочинців з тим, щоб найворожіші з них були негайно розстріляні в порядку адміністративного переведення їхніх справ через трійки, а інші, менш активні, але все-таки ворожі елементи, були переписані й вислані до районів за вказівками НКВД. ЦК ВКП(б) пропонує у п'ятиденний строк подати до ЦК склад трійок, а також кількість осіб, що підлягають розстрілу, так само й кількість тих, хто підлягає засланням»²⁰.

У Києві телеграму отримали 3 липня 1937 р. На засіданні 4 липня 1937 р. Політбюро ЦК КП(б)У сформувало обласні трійки у складі першого секретаря обкому, начальника обласного НКВД, обласного прокурора і направили їх на затвердження Політбюро ЦК ВКП(б). Наркомові внутрішніх справ І. Леплевському доручили негайно направити оперативну директиву по лінії НКВД УРСР²¹.

Пізно ввечері, о 22 год. 30 хв., того ж дня в нарком внутрішніх справ УРСР отримав телеграму № 11924 за підписом М. Єжова. Нарком внутрішніх справ СРСР вимагав від начУНКВД країв та областей взяти на облік куркулів і кримінальників і розділити на 2 категорії: в першу — мали потрапити найбільш ворожі елементи, що підлягають арешту та розстрілу у поряд-

¹⁹ Васильєв В. Причини та механізми здійснення масових політичних репресій на території Вінницької області в 20–30-і рр. // Політичні репресії на Поділлі (20–30-і рр. ХХ ст.). – Вінниця, 1999. – С. 16.

²⁰ Расстрел по разрядке // Труд. – 1992. – 4 июня. № 88 (21612); Юнге М., Биннер Р. Как Террор стал «Большим». Секретный приказ № 00447 и технология его исполнения. – М.: АИРО-ХХ, 2003. – С. 78–79.

²¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 16, спр. 14. – Арк. 38.

ку адміністративного проведення їх справ через «трійки». В другу — менш активні ворожі елементи, що підлягають висиланню в райони за вказівкою НКВД СРСР. До 8 липня 1937 р. І. Леплевський мав надати кількість осіб 1 та 2 категорій з визначенням окремо куркулів та кримінальників.

Того ж дня нарком внутрішніх справ УРСР продублював телеграму начальникам обласних управлінь НКВД республіки з вимогою ознайомити секретарів обкомів з директивою ЦК ВКП(б) щодо антирадянської ворожої діяльності куркулів та кримінальників. Начальників міських та райвідділів, прикордонних загонів, оперативних пунктів НКВД зобов'язали протягом двох діб, мобілізувавши апарат УГБ та міліції, перевірити облікові та агентурні матеріали стосовно кримінального та куркульського елементу. На 5–6 липня 1937 р. в облуправліннях НКВД мали бути точні списки куркулів та кримінальників, що повернулися з заслання, з розподілом на дві категорії. На 7 липня 1937 р. цифрові дані згідно телеграми ЦК ВКП (б) надавалися у розпорядження І. Леплевського. Для збереження таємниці майбутніх розстрілів начальники райапаратів НКВД інформувалися, що перша категорія намічалася до суворої ізоляції, друга — до висилання²².

Через кілька днів облуправління НКВД отримали «Оперативний план по вилученню куркулів і кримінальників 1-й категорії», в якому викладав механізм проведення операції. Співробітників УНКВД зобов'язували організувати на місцях перевірку якості і повноти матеріалів, зібраних на найбільш «озлоблених» осіб.

Перелік документів слідчої справи включав: дані для визначення місцезнаходження арештованого та склад їхніх родин, довідку і характеристику сільради та колгоспу про соціально-майновий стан, соціальну небезпеку, довідку судово-слідчих і адміністративних органів про судимість і реєстрацію, протоколи допитів свідків, очних ставок, довідку, складену за агентурними даними, санкцію прокурора на арешт, висновок по справі.

²² Нікольський В.М. Вказ. праця. – С. 90–91.

Головну роль у проведенні арештів зіграли міжрайонні оперативні групи чекістів, створені у колишніх окружних центрах і великих населених пунктах. Очолювали групи відповідальні співробітники облуправлінь НКВД, начальники міськрайвідділів чи окрвідділів. Арештованих відвозили у в'язниці чи брали під варту в місцях розташування чекістських груп. Арешти санкціонувалися начальниками груп і узгоджувалися з районним прокурором. До участі в операції залучався актив з членів ВКП(б). Для запобігання втеч за кордон окремих куркулів і кримінальників, прикордонним загонам надіслали розпорядження за 5 днів до початку операції перейти на посилений режим охорони.

На території республіки створювалися 45 міжрайонних оперативних груп ГУГБ НКВД України. У Вінницькій області їх було сформовано сім і місцями їх дислокації визначалися Вінниця, Бердичів, Шепетівка, Тульчин, Проскурів, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський²³.

Політбюро ЦК ВКП(б) 31 липня 1937 р. затвердило проект оперативного наказу № 00447 НКВД СРСР «Про операції щодо репресії колишніх куркулів, кримінальних елементів та ін. антирадянських елементів». У наказі зазначалося, що операція в Україні повинна початись 5 серпня і продовжуватися чотири місяці. Всі, хто підлягав репресіям, розбивались на дві категорії: перша — негайний арешт і розстріл, друга — ув'язнення в табори чи тюрми терміном від 8 до 10 років. Всього планувалось заарештувати в СРСР 259450 чоловік, з них 72950 розстріляти. Ліміт, виділений для Вінницької області за оперативним наказом № 00447 спочатку передбачав арешт 4000 осіб, з них по першій категорії (розстріл) мало пройти 1000 чол., по другій — 3000 чол.²⁴ Але завдяки клопотанням керівництва НКВД Вінницької області ліміти збільшилися до 6300 осіб, у тому числі по 1-й категорії — 2200 чол., по 2-й — 4100 чол. На 7 листопада 1937 р. заарештували 5502 особи, з них «трійка»

²³ Нікольський В.М. Вказ. праця. — С. 90–91.

²⁴ Юнге М., Биннер Р. Вказ. праця. — С. 88.

засудила 4633 чол. За вироком обласного позасудового органу розстріляли 1592 чол.²⁵

Основну роботу по масовому репресуванню «контрреволюційного елементу» виконували так звані «трійки». Ці позасудові органи з'явилися згідно постанови Політбюро ЦК ВКП(б) і фіксувалися оперативним наказом НКВД СРСР № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов»²⁶.

Персональний склад «трійки» Вінницької області був затверджений Політбюро ЦК ВКП(б) 23 липня 1937 р. До «трійки» увійшли начальник УНКВД капітан державної безпеки Г. Гришин, перший секретар обкому КП(б)У В. Чернявський і обласний прокурор О. Ярошевський, секретарем став сержант державної безпеки Гольштейн. З 5 серпня 1937 р. вона розпочала роботу, здійснюючі масові політичні репресії. На першому засіданні, крім зазначених осіб, був присутній заступник наркома НКВД СРСР комісар держбезпеки 2-го рангу Л. Бельський, який налаштовував «трійку» на безкомпромісну боротьбу з «ворогами радянського народу». На цьому засіданні було розглянуто 34 слідчих справи, що були «успішно» закінчені співробітниками управління НКВД Вінницької області. Громадяни, що проходили по справам, обвинувачувалися в контрреволюційній, диверсійній та підривної діяльності. На підставі «законного» рішення, всі тридцять чотири особи були визнані винними у інкримінованих їм злочинних діяннях, тридцяти одному з них була визначена вища міра покарання — розстріл, а трьом тривалі строки позбавлення волі у виправно-трудовах таборах²⁷. До речі, перші засідання Вінницька обласна «трійка» проводила в будинку УНКВД по вечорах, а часто поночі. Слід зазначити, що на засіданні завжди були присутні всі три члени позасудового органу.

У діючій партійно-державній системі СРСР «трійки» стали по-перше, елементом формальної радянської демократії. До її

²⁵ ГДА СБУ. – Ф. 16, оп. 30, спр. 99. – Арк. 134.

²⁶ Васильєв В. Причини та механізми здійснення масових політ. репресій... – С. 17.

²⁷ Архів УСБУ Вінницької області. – Спр. 78. Протоколи Вінницької «трійки» за 1937 р. були опрацьовані А. І. Амонсом.

складу входили представник від політичної партії «секретар обкому», прокурор — представник державного органу, який наглядає за дотриманням законодавства та начальник НКВД — органу, який здійснював арешт та проводив слідство. В такій конструкції представники гілок державної влади та партійного апарату були рівні. Навіть тоді, коли члени «трійки» (зокрема В. Чернявський, Г. Гришин та інші) ставали жертвами терору, їх судили як окремих осіб, а не представників партійно-державного апарату. Посада була лише обтяжуючою обставиною в їх «антирадянській діяльності».

Засуджені теж не могли апелювати щодо одноосібного/суб'єктивного вирішення їх долі. Формально «контрреволюціонерів» судили представники двох державних органів та громадсько-політичної організації.

По-друге, здійснювався взаємний контроль за дотриманням постанов політбюро ВКП(б), оперативних наказів НКВД, рішень Прокуратури СРСР. Відмова підписувати протокол, незгода з вироком окремій особі вимагала б негайних пояснень у присутності перших керівників регіону. Така позиція могла бути кваліфікована як протидія політичній «лінії партії».

По-третє, створювалася свого роду «колективна відповідальність» за знищення «контрреволюціонерів». Таким чином, в подальшому жоден із представників влади не міг би звинуватити свого колегу у «неправедних» діях щодо масового репресування невинного населення.

Окрім «трійок», на території області діяли так звана «двійка». Для прискорення реалізації «польської операції» оперативний наказ наркома НКВД СРСР № 00485 передбачав створення «двійки» з начальника місцевого управління НКВД та прокурора регіону. Вони, за зшитими у вигляді альбомів списками, визначали долю громадян за першою (розстріл) та другою (табірне ув'язнення) категоріями. Надалі кожні 10 днів підписані ними списки надсилалися до «Вищої двійки» у складі наркома НКВД СРСР та Прокурора СРСР. Після їх затвердження реалізовувалися визначені вироки. Осіб, які вже відбували покарання у таборах, а також тих, хто вже відбув строк покарання і підпадали під дію цього оперативного наказу, рекомендувалося

не звільняти. Матеріали щодо них повторно направлялися для «засудження» через Особливу Нараду при НКВД СРСР²⁸.

На початку 1939 р. начальник Вінницького УНКВД І. Корабльов у доповідній записці заступнику наркома НКВД України А. Кобулову зазначав, що у 1937–1938 рр. «Вищу двійку» було репресовано по 1-й категорії 5535 осіб²⁹, по 2-й — 1634 особи³⁰.

Але в «Вища двійка» не справлялася з величезною кількістю надісланих альбомів. Літом 1938 р. в Москві зібралось «альбомів» більш як 100 тис. осіб. Тому 15 вересня 1938 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло рішення про створення «особливих трійок». Персональний склад «особливих трійок» не затверджувався Політбюро ЦК ВКП(б) і в цьому була їх відмінність від «трійок», створених під наказ № 00447³¹. Персональний склад визначався по посаді і туди входили лише перші особи — секретар обкому(крайкому), прокурор, начальник НКВС–УНКВС.

«Особливі трійки» мали терміново вирішити долю заарештованих до 1 серпня 1938 р. На реалізацію наказу відводилося 2 місяця³². Всі заарештовані вже звично ділилися на дві категорії. Кожен 5 днів про хід реалізації наказу телеграфом наказувалось повідомляти у центр.

Наказ № 00606 передбачав розгляд кримінальних справ конкретно на кожного обвинувачуваного з відображенням прийнятого по справі рішення у двох протоколах. Один із протоколів, відразу після закінчення засідання, підлягав негайному відправленню до НКВС СРСР.

На початку січня 1938 р. керівництво УНКВД у Вінницькій області прозвітувало про свою роботу з 1 липня 1937 р. по 10

²⁸ Докладніше див.: Репрессии против поляков и польских граждан. – М.: Звенья, 1997; Шаповал Ю., Пристайко В., В. Золотарев. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні. Особи факти документи. – К.: Абрис, 1997. – С. 347–348.

²⁹ Архів УСБУ у Вінницької області. – Спр. 9. – Арк. 1. Протоколи «Вищої двійки» були опрацьовані А. І. Амонсом.

³⁰ Там само. – Спр. 127, 129, 130. Матеріали «Высшей двойки» за 1937–1938 гг., т. 2, 4, 5.

³¹ Див.: Репрессии против поляков и польских граждан. – М.: Звенья, 1997.

³² ГДА СБ України. – Ф. 13. – Сборник документов. Приказ НКВД СССР № 00606.

січня 1938 р. Всього в області заарештували 18048 чол. Розподіл по лініям див. табл. 1, 2³³.

Таблиця 1

Польська контрреволюція і шпигунство (у тому числі згідно з наказом № 00447)	6.930 658
Українських націоналістів (у тому числі згідно з наказом № 00447)	3.101 2.122
Румунське шпигунство	1.110
Троцькісти і праві	360
Церковно-сектантська контрреволюція (у тому числі згідно з наказом № 00447)	1.167 992
Учасники військово-фашистської змови	103
Німецька контрреволюція і шпигунство (у тому числі згідно з наказом № 00447)	171 43
Латиська контрреволюція і шпигунство	39
Японська контрреволюція	15

Таблиця 2

Засуджено	Всього	З них	
		по 1-й категорії	по 2-й категорії
Згідно з наказом № 00485	3845	3185	660
Згідно з наказом № 00447	8200	2950	5250
Военною колегією, военним трибуналом, спецколегією і Особливою нарадою	839	241	598
Всього	12884	6376	6508

³³ ГДА СБУ. – Ф. 16, оп. 31, спр. 39. – Арк. 197.

Постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 22 лютого 1938 р. начальником УНКВД по Вінницькій області призначений І. Корабльов, який різко активізував арешти. Наказ на розширення репресій він отримав безпосередньо від наркому НКВД СРСР М. Єжова: «...їдь і розгортай роботу, там в Україні гуляють у підпіллі цілі антирадянські націоналістичні дивізії, які створені Любченком, Балицьким, треба їхати і громити ці загони». З подібними настановами наркомом НКВД УРСР на початку 1938 р. призначили на О. Успенського, який вважав 75–80 % українців «буржуазними націоналістами»³⁴.

Підштовхувало до активізації репресій постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 17 лютого 1938 р. про збільшення на 30 тис. осіб ліміту для України репресованого «куркульського та іншого антирадянського елементу» і розгляду їх справ на «трійках»³⁵.

При відпущеному області ліміту репресованих у розмірі 3400 осіб (з них 3200 першої категорії) до 7 квітня 1938 р. заарештували 2500 чол., причому арешти продовжувались, а кількість смертних вироків різко зростає³⁶. Корабльов форсував оформлення справ на поляків, румун, однак «розгортання операцій по цих лініях явно мізерне. Проводжу заходи щодо покращення»³⁷. «Покращення» вимагало дозволу на додаткові розстріли, і 27 квітня 1938 р. І. Корабльов просить О. Успенського виділити додатково ліміт за рахунок одного з управлінь НКВД УРСР на 300–500 чоловік по першій категорії. Це прохання задовольнили і Вінницьке УНКВД отримало дозвіл розстріляти ще 400 чоловік³⁸.

У доповідній записці І. Корабльова наркому НКВД УРСР О. Успенському від 15 травня 1938 р. вказувалося, що з 26 березня по 10 травня 1938 р. УНКВД «розкрила» і передала на розг-

³⁴ Політичні репресії на Поділлі (20–30-і рр. ХХ ст.). – Вінниця, 1999. – С. 181.

³⁵ Там само. – С. 183.

³⁶ Там само.

³⁷ Лошицький О. «Лабораторія». Нові документи і свідчення про масові репресії 1937–1938 років на Вінниччині // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – № 1/2. – 1998. – С. 193.

³⁸ Там само.

ляд «трійки» Вінницької області справи по «українському націоналістичному повстанському підпіллі», яке складалося з обласного комітету, 26 міжрайонних повстанкомів, 16 райповстанкомів, 97 повстанських загонів і 125 бойових груп. Всього по цій «лінії» засудили 3112 чол., з них 1440 чол. «петлюрівського командного складу і рядових петлюрівців», 248 — «куркулів», 414 — колишніх учасників «контрреволюційних повстань», 280 членів «контрреволюційних організацій», 347 українських націоналістів, 67 чол. колишніх членів українських політичних партій.

На оперативному обліку в області залишалось біля 2000 чол. «рядових петлюрівців та колишніх політичних бандитів»³⁹. Таким чином, черговий ліміт репресованих — 3400 чол., наданий Вінницькій області, виконали 11 травня 1938 р.

Можемо констатувати, що в період проведення масових репресивних операцій у 1937–1938 рр. УНКВД по Вінницькій області репресувало 20001 громадян, з них розстріляно 13475 осіб⁴⁰.

Такі масштабні завдання вимагали і відповідного виконавця. В 1936–1937 рр. ними були члени ВКП(б)–КП(б)У та ЛКСМ. Структура органів державної безпеки, як всі органи державного управління мала дві складові: адміністративну (ГПУ–ОГПУ при СНК, НКВД як орган державного управління) і політичну (існування партійних осередків і підпорядкування політбюро РКП(б)–ВКП(б)). Вже в 1923 р. в органах держбезпеки було 50,8 % комуністів — більше, ніж будь-якому іншому наркоматі. В монопартійному середовищі чекісти всю діяльність, як і інші органи державного управління, будували на основі політичних вказівок компартії. В 1922 р. було прийнято рішення, що всі документи, які стосувалися принципових питань стосовно діяльності ГПУ, не повинні надходити до секретаря ЦВК А. Снукідзе без попереднього погодження з політбюро ЦК⁴¹.

³⁹ Лошицький О. Вказ. праця. – С. 194–197.

⁴⁰ Підраховано А. І. Амонсом за: ГДА СБУ. – Ф. 42, т. 34. – Арк. 16; ГДА СБУ, Вінниця. – Архівна справа 9. – Арк. 1.

⁴¹ Хаустов В. Не зачеркивать собственную историю // Тамбовская жизнь. – 2002. – 16 января.

Дієвим способом партійного впливу на органи державної безпеки було входження керівників спецслужби до складу партійних комітетів. Так, Ф. Дзержинський член ЦК РКП(б) і оргбюро РКП(б), з червня 1924 — кандидат в члени політбюро. Керівники губернських, окружних, обласних, районних апаратів були членами бюро відповідних партійних комітетів. Голова ВЧК Ф. Дзержинський закликав керівників-комуністів мати на увазі, що «...чекіст може лише тоді бути борцем за пролетарську справу, коли він відчуває на кожному кроці підтримку зі сторони партії і відповідальних перед партією керівників». В свою чергу, звертаючись до чекістів просив не забувати, що «...ми тримаємося тільки на довір'ї партії»⁴². В такій ситуації спроби провінційних керівників-чекістів підпорядкувати собі партійні комітети нашоувалися на негайну негативну реакцію з боку центрального керівництва спецслужби. В протилежній ситуації — надмірно амбіційних партійних керівників «приборкувало» ЦК партії. Такі випадки були характерні для початку 1920-х рр., коли налагоджувалася система партійно-державного управління СРСР. В подальшому фіксуються лише міжособисті конфлікти між керівниками місцевих апаратів ГПУ–НКВД, органами державного управління та секретарями партійних комітетів.

Потрапляючи до органів державної безпеки, людина, проходила випробування владою. Ні один з державних органів не давав такого відчуття всесильності. Натомість, вона потрапляла в жорстку систему, де заборонено не лише вільно говорити, але вільно індивідуально мислити. «Як це не сумно, але ми повинні зізнатися, що комуніст, потрапляючи до каральних органів, перестає бути людиною, а перетворюється на автомат, який приводиться в дію механічно», — писала група комуністів-чекістів в 1922 р. у листі до ЦК РКП(б)⁴³.

В більшості чекісти початку 1920-х рр., які вважали ЧК «безжальною машиною», перейшли на партійно-радянську робо-

⁴² Плеханов А.М. Проблемы места и роли органов безопасности в социально-политической структуре советского общества в 1920-е годы // Исторические чтения на Лубянке. — М., 1999.

⁴³ Неизвестная Россия. XX век. — М., 1992. — С.45.

ту. Інші, залишившись в органах державної безпеки, прийняли корпоративні вимоги і стали активними борцями з «контрреволюцією».

В другій половині 1930-х рр. вищим партійно-державним керівництвом СРСР та України активно формувалася громадська думка про активну і справедливу боротьбу органів державної безпеки у боротьбі з «шкідниками» та «контрреволюціонерами». Про це наголошувалось з трибун нарад, пленумів ЦК, які стосувалися діяльності органів державної безпеки у боротьбі з «контрреволюцією», «шкідництвом», «ворогами народу». Автори газетних статей називали чекістів «захисниками першої у світі соціалістичної держави», «борцями із ворогами народу», «охоронцями інтересів радянського народу» і тому вони користуються повагою у населення. Стверджувалося, що чекістська робота «важка» і «небезпечна», вимагає «політичної пильності», «сміливості», «всебічної уваги». Тому «партія завжди направляє найкращі кадри в ОГПУ–НКВД».

Особливо підкреслювалася необхідність і почесність роботи чекіста. Нарком внутрішніх справ СРСР М. Єжов на засідання Президії ЦВК СРСР 27 липня 1937 р. вказував: «Робота в органах НКВД вже є нагородою сама по собі, оскільки народ довіряє тобі цю найгострішу ділянку захисту інтересів всього Радянського Союзу. Звідси і вимоги народу до співробітника НКВД найбільш підвищені. І найпершим священним нашим обов'язком стало — це виправдання цього довір'я. Народ мислить таким чином, якщо людина працює в органах НКВД, значить це найбільш відданий більшовик, найбільш віддана радянському народу особа, яка готова в любий час віддати своє життя за інтереси народу, це людина, яка безмежно віддана своїй батьківщині, своєму уряду, своїй партії, вождю партії — товаришу Сталіну»⁴⁴.

Виступаючи 20 грудня 1937 р. на святковому засіданні у Великому театрі, присвяченому 20-річчю органів державної безпеки, член політбюро ЦК ВКП(б) А. Мікоян, відзначав, що НКВД — «організація найбільш близька нашій партії і всьому

⁴⁴ 20 лет ВЧК–ОГПУ–НКВД. – М.: ОГИЗ, 1938. – С. 25.

нашому народу. Вони — один із авангардів нашої партії і нашої революції, поставлений на передову лінію вогню для захисту радянського народу від всіляких ворогів»⁴⁵. Завдяки прозорливості Й. Сталіна та керівництва партії, які «кадрово укріпили органи НКВД», чекісти не дають «втратити класову пильність», «стати безпечними стосовно класового ворога і ворог був розкритий до кінця»⁴⁶. Успішність важкої та небезпечної роботи НКВД, особливо в у 1937 р., полягала, на думку А. Мікояна, у масовій підтримці народних мас. Він стверджував, що населення довіряє органам НКВД і навів декілька прикладів народної допомоги у виявленні «фашистських шпигунів, шкідників та контрреволюціонерів»⁴⁷.

Таким чином, у громадськості формувався відповідний радянський стереотип щодо діяльності органів НКВД. Він мав наступну логіку:

- ◆ народ, партія і НКВД — одне ціле;
- ◆ НКВД довірено захищати народ від зовнішніх та внутрішніх ворогів;
- ◆ захист соціалістичної Вітчизни — важка та небезпечна робота;
- ◆ партія постійно турбується про кадрове укріплення органів НКВД самими відданими радянській владі людьми;
- ◆ бути співробітником НКВД означає мати «особисту» довіру у «народу СРСР»;
- ◆ чекіст — це народна нагорода за відданість радянській владі.

Отже, у співробітників місцевих апаратів НКВД не було тіні сумніву у правильності і необхідності масових репресій для забезпечення мирного існування соціалістичної держави.

Чекіст отримував необмежену владу над окремою людиною, колективами, галузями виробництва, цілими адміністративни-

⁴⁵ *Микоян А.И.* Славное двадцатилетие советской разведке. Доклад на торжественном заседании в Большом театре. 20 декабря 1937 г. // 20 лет ВЧК–ОГПУ–НКВД. – М.: ОГИЗ, 1938. – С. 29.

⁴⁶ Там само. – С. 36.

⁴⁷ Там само. – С. 37.

ми територіями. Залишити в собі людські почуття під час вирішення глобальних «державних завдань» дуже важко. Людина відчувала надзвичайний емоційний підйом, власну приналежність до «чогось великого», «важливого». Тому долі людей у «побудові світлого майбутнього» нічого не важать. Чекіст швидко навчався посилати людей на смерть на благо великої ідеї.

Також формувався відповідний стереотип «ворога народу». Цей образ у середині 1930-х рр. завжди поєднував у собі «внутрішнього ворога»/«п'ятої колони» та «зовнішнього» (фашистсько-капіталістичного). Всі розкриті і офіційно оприлюднені «контрреволюційні організації» мали зв'язок із капіталістичними державами. У постанові політбюро ЦК ВКП(б) від 29 вересня 1936 р. щодо директиви органам державної безпеки стосовно «контрреволюційних троцькістсько-зінов'євських елементів» прямо вказується: «а). До останнього часу ЦК ВКП(б) розглядав троцькістсько-зінов'євських негідників як передовий політичний і організаційний загін міжнародної буржуазії. Останні факти говорять, що ці пани скотились ще більше вниз, і їх тепер належить розглядати як розвідників, шпигунів, диверсантів і шкідників фашистської буржуазії у Європі»⁴⁸. У виступі Й. Сталіна 2 червня 1937 р. на розширеному засіданні Військової ради при наркоматі оборони СРСР з інформацією про «військово-фашистську змову проти Радянської влади» теж підкреслюється політичні та фінансові зв'язки змовників з німецькими фашистами⁴⁹. Це підкреслювалося у публічних виступах партійно-державних діячів СРСР та України.

Лідери ВКП(б), використовуючи агітаційно-пропагандистський потенціал партійно-державного апарату, влаштовували публічні диспути, обговорення щодо діяльності «троцькістсько-зінов'євських ворожих осередків», «шкідників, диверсантів» тощо. Створювалася відповідна суспільна атмосфера недовір'я,

⁴⁸ РДАСП. – Ф. 17, оп. 163, спр. 1124. – Арк. 55. Вперше частково опубліковано: Реабилітація. Политические процессы 30–50-х годов. – М.: Политиздат, 1991. – С. 221.

⁴⁹ Див. також: Виступ Й. Сталіна на розширеному засіданні Військової ради при наркоматі оборони СРСР // Источник. – 1993. – № 3.

підозрілості, пошуку винуватців соціально-економічних негараздів. Водночас, громадянам чітко вказувався «ворог», надавалися його характерні соціальні, політичні, ділові та емоційні ознаки. Зокрема, «походить із колишніх», «колишній член непролетарської партії» або «колишній член компартії, виключений за...», «неспроможний організувати справу», «не любить радянську владу», «критикує керівництво партії та уряду», «йде проти волі колективу». Робився обов'язковий висновок, що їх діяльність підривала обороноздатність СРСР в умовах «капіталістичного оточення».

Таким чином, у населення свідомо формувалася відповідний страх перед внутрішніми та зовнішніми «ворогами народу» і, як наслідок, неминучою війною. На рівні інстинкту людина повинна ліквідувати джерело страху. Використовуючи природу людської психології, Й. Сталін реалізовував дві мети: перша — змобілізувати населення на «велику війну», друга — певною мірою пояснити громадськості масштабні арешти.

Одним із чинників формування поведінки співробітників місцевих апаратів НКВД теж стала суміш страху перед «наступом міжнародного імперіалізму» і «ненависті до ворогів народу». Вони потрапили в органи державної безпеки на початку чи у середині 1930-х рр. згідно комуністичних чи комсомольських призовів.

Пересічний співробітник НКВД мав селянське чи робітниче походження. Зокрема, вихідці із села, пройшовши через систему агітаційно-пропагандистської підготовки комсомолу та компартії, вже були позбавлені традиційних селянських моральних регуляторів.

Вихідці з робітничого класу представляли перше або друге покоління міських жителів. Їх культурне середовище, в порівнянні із селянськими традиціями, теж було маргіналізоване. Особливістю цієї групи стало повне руйнування традиційних форм соціальної регуляції (не соромно брехати з огляду на політичну доцільність, не тримати слово, не дотримуватися вірності у шлюбі тощо). С. Матвеева та В. Шляпентох стверджують, що якраз ці обставини реанімували стародавні форми соціальної регуляції, зокрема, страх перед фізичним насиллям. Цей стан

суспільної свідомості відіграв важливу роль у встановленні в СРСР державного терору⁵⁰.

Водночас, маючи стереотип «захисника вітчизни» і «довіри народу СРСР», вихований на традиціях жорстокості і безжальності громадянської війни, чекіст вважав цілком доцільним масові операції щодо «ліквідації ворогів народу». В їх уяві «шкідники, диверсанти, шпигуни та їх імперіалістичні господарі» загрожували не лише СРСР в цілому, а й добробуту самих чекістів, їх сімей, їх суспільному оточенню. Вони вважали, що існувала реальна загроза їх майбутньому.

У боротьбі з «ворогом соціалістичної держави» можна застосувати всі методи, у тому числі фізичного впливу. Офіційної директиви НКВД щодо використання методів фізичного впливу під час допитів поки в архівах не виявлено. Однак, цілком вірогідно, що усна вказівка-дозвіл була оголошена М. Єжовим на нараді керівних співробітників НКВД 16–20 липня 1937 р. Аналіз архівно-слідчих справ дозволяє стверджувати, що масове побиття підслідних розпочалося в кінці липня — на початку серпня 1937 р.

Для отримання зізнання звичайною практикою співробітників УНКВД по Вінницькій області у 1937–1938 рр. стали жорстокі катування й знущання над арештантами. Типовим стали свідчення арештованого Д. Платинського, від якого вимагали зізнання у членстві «Бунду». Почувши відмову, слідчий В. Майструк почав бити товстим мотузком. Інший слідчий, Тищенко, проявляючи при допитах «особливу активність», бив арештованого кулаками, пресом та лінійкою. Не відставали від колег і інші співробітники УНКВД, які заходили до кабінету під час допитів Д. Платинського: «Редер — ніжкою від стільця, кулаками, Решетілов — палицею і кулаками. 2–3 рази вони побили мене до того, що я втрачав свідомість, вони мене обливали водою і після допиту приходив у камеру мокрий»⁵¹.

⁵⁰ *Матвеева С.Я., Шляпентох В.Э.* Страхи в России в прошлом и настоящем. — Новосибирск: Сиб. хронограф, 2000. — С. 39–40.

⁵¹ *Лошицкий О.* Вказ. праця. — С. 202.

Через 9–10-ти днів систематичних фізичних знущань Д. Платинський був готовий підписати складене слідчими зізнання⁵². Слідчий Гуня у присутності начальника 4-го відділу УНКВД Ширіна прив'язав в'язня К. Борисова до спинки стільця і, відкривши йому рот, став стальним предметом ламати зуби⁵³.

Часто жертви не витримували жорстоких катувань і помирали до завершення «слідства» від побоїв. Згідно з діагнозом лікарів Вінницької тюрми І. Павлюк, житель с. Кистівці Уланівського району, доставлений у важкому стані зі скаргами на різкі болі в животі. При огляді були знайдені чисельні синці на стегнах, сідницях, спині, попереку, животі. «Загальний стан хворого важкий. Весь час стогне». Через дві години наступила смерть. Під час розтину виявлені крововиливи в печінку, нирки, селезінку, «значний крововилив на задній поверхні. Крововилив в області легенів та в деяких відділах тонких кишок»⁵⁴.

Такі факти не поодинокі. Практично в кожній третій архівно-слідчій справі знаходяться протоколи допиту, датовані серединою 1950–1990 — тими роками, які містять факти про застосування засобів фізичного впливу.

Таким чином, на думку вищого партійно-державного керівництва СРСР Вінницька область була одна з найбільш «контрреволюційних» регіонів України.

Як прикордонна область СРСР вона підлягала жорсткій «класово-національній» чистці, яка здійснювалася протягом 1920–1930-х років. Пікові «чистки» припадали на 1930–1933 рр. та 1936–1938 рр. Вони супроводжувалися як масовими депортаціями селянства, так масовими розстрілами безвинного населення.

Така «соціальна інженерія» Сталіна мала на меті створення нового типу «радянської людини», яка покірно будувати «радянське світле майбутнє», втілювати в життя ідеї світової революції.

⁵² Лошицький О. Вказ. праця. – С. 202

⁵³ Там само. – С. 204–205.

⁵⁴ Там само. – С. 206–207.